

KS. TADEUSZ PANUŚ

SYTUACJA I PERSPEKTYWY KATECHEZY W EUROPIE

Współczesna Europa staje się barwną mozaiką wielu różnych kultur, religii i tradycji, mających swoje źródła i korzenie w tych miejscach, z których na Stary Kontynent przybywają rzesze imigrantów. Dlatego nieobojętne są dzisiaj pytania, dotyczące spotkań wielu religii na stosunkowo niewielkim obszarze, w granicach europejskich krajów, a zarazem pytania o kształt katechezy w ramach społeczeństwa pluralistycznego we współczesnej Europie¹. Dobrze ten fakt opisuje *Dyrektorium ogólne o katechizacji*: „Wiele wspólnot chrześcijańskich jest wezwanych do życia w świecie pluralistycznym i zeswiecczonym, gdzie można spotkać formy niewiary i obojętności religijnej, ale także żywe formy pluralizmu kulturowego i religijnego; u wielu ludzi pojawia się silne poszukiwanie pewności i wartości, chociaż nie brakuje także fałszywych form religijnych i niepewnego przyłgnięcia do wiary. Wobec tej złożonej sytuacji może się zdarzyć, że wielu chrześcijan będzie odczuwało zakłopotanie i zagubienie, nie umiając sobie poradzić w różnych sytuacjach ani ocenić orędzia, jakie w nich występuje, bądź porzuci regularne praktyki religijne i będzie żyło tak, jakby Bóg nie istniał, często uciekając się do zastępczych form pseudoreligijnych. Ich wiara jest poddana próbom i wystawiona na zagrożenia, na ryzyko wygaśnięcia i zamarcia, jeśli nie będzie ustawicznie ożywiana i wspomagana” (DOK 193).

W obliczu opisanej powyżej współczesnej sytuacji kulturowej jedną z dziedzin szczególnej troski Kościoła jest wzrastanie w wierze młodych pokoleń. Dla chrześcijan, żyjących dzisiaj w świecie pluralistycznym, dużego zna-

Ks. prof. dr hab. TADEUSZ PANUŚ – kierownik Katedry Katechetyki PAT, dyrektor Wydziału Duszpasterstwa Dzieci i Młodzieży Kurii Metropolitalnej w Krakowie; adres do korespondencji – e-mail: atpanus@cyf-kr.edu.pl

¹ Por. E.J. Korherr. *Welche Katechese für welches Europa?* „Christlich-pädagogische Blätter” 1992 nr 4 s. 158.

czenia nabiera właściwie głoszona katecheza. Historia katechizacji pokazuje, że w ciągu wieków wielokrotnie zmieniano styl pracy katechetycznej. Kontekst społeczny ma bardzo wymierny wpływ na katechezę. Dlatego wydaje się, że warto pytać o stan nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach Europy. W latach 2005-2007 pod patronatem Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE)² zostały przeprowadzone badania nad stanem szkolnej nauki religii w Europie. Stały się one zachętą, by iść dalej tym tropem. Podkreślały bowiem znaczenie religii i chrześcijaństwa w kontekście politycznym jednoczącej się Europy. Jednym z najnowszych opracowań tematu jest praca *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*. Stanowi ona cenny kamyk w mozaice tworzącej obraz badań porównawczych nauczania religii w Europie³. Badania te nie wyczerpują jednak w pełni tego zagadnienia. Stąd też w krakowskim środowisku katechetycznym zrodził się pomysł, by zebrać podstawowe informacje na temat modeli nauczania religii rzymskokatolickiej w Europie i ukazać w tym kontekście jej perspektywy na przyszłość.

Badania empiryczne rozpoczęto w październiku 2007 r., a zakończono w marcu 2009 r. Posłużono się metodą sondażu i techniką ankiety. Kwestionariusz rozesłano do wszystkich krajów Unii Europejskiej, krajów EFTA oraz do Chorwacji, kraju kandydującego do UE,. Spośród około 141 rozesłanych kwestionariuszy wypełnione ankiety otrzymano z 24 krajów, takich jak: Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Finlandia, Francja (Alzacja i departament Mozeli), Hiszpania, Holandia, Litwa, Malta, Niemcy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy, Zjednoczone Królestwo (Anglia i Walia, Szkocja i Irlandia Północna), Chorwacja, Liechtenstein, Norwegia i Szwajcaria (2 kantony: St. Gallen i Tessin). Niestety, nie udało się uzyskać w zaplanowanym czasie odpowiedzi z 7 krajów: Cypru, Danii, Estonii, Grecji, Islandii, Luksemburga oraz Łotwy.

Pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły organizacji nauczania religii rzymskokatolickiej w szkole i w parafii w poszczególnych krajach Europy, źródeł nadziei na przyszłość katechezy w Europie, najnowszych publikacji z zakresu katechetyki oraz cech charakterystycznych katechezy w da-

² Rada Konferencji Episkopatów Europy (łac. Concilium Conferentiarum Episcoporum Europae, CCEE). Przewodniczącym Komisji CCEE do spraw katechezy, szkoły i uniwersytetu jest bp Vincent Nichols. Por. na stronie internetowej CCCE: <http://www.ccee.ch/index.php?&na=2,3,0,0,e> [dostęp 10.05.2010].

³ *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*. Red. H.-G. Ziebertz, U. Riegel. Berlin 2009.

nym kraju. Wyniki przeprowadzonych badań zostały opublikowane w pracy *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich*⁴. Niniejszy artykuł odwołuje się do tych badań i jest próbą nakreślenia perspektyw europejskiej katechezy.

1. SYTUACJA RELIGIJNA EUROPY PRZEŁOMU TYSIĄCLECI

Dla nakreślenia perspektyw katechezy w Europie cenna jest myśl papieża Jana Pawła II, który w czasie swego pontyfikatu dokonał dwóch zasadniczych syntez oceniających przemiany na Starym Kontynencie. W pierwszej swojej diagnozie sytuacji europejskiej z 1985 r. całokształt przemian papież określił mianem „inwolucji”, będącej przeciwieństwem ewolucji. Sygnałem dla takiego określenia stał się symptomatyczny konflikt między moralnością zakorzenioną w Ewangelii a wzorcami społecznymi w Europie, które wynikają z przemian w kulturze, etyce, religii i samym społeczeństwie. Za najbardziej destrukcyjne Jan Paweł II uznał ustawodawstwo aborcyjne, które, chociaż powszechnie przyjęte jako potwierdzenie zasady wolności, oznacza w istocie porażkę mężczyzny i kobiety. Zostało ono nazwane przez papieża „samobójstwem demograficznym” Europy, gdyż „można w nim dostrzec poważny symptom utraty chęci do życia, utraty perspektyw otwartych ku przyszłości, a jeszcze bardziej symptom głębokiej alienacji duchowej”⁵. Trzeba nadmienić, że na czynniki demograficzne oddziałujące negatywnie na proces katechizacji zwracali uwagę ankietowani z Czech i Rumunii⁶. Przeciętny Europejczyk – jak zauważa Jan Paweł II – jest człowiekiem bez Boga, gdyż w toku wydarzeń najnowszej historii swego kontynentu utracił religijny wymiar swojego życia, zatrić bądź świadomie usunął osobę Boga z horyzontu swego życia. Geopolityczne podziały Europy sprawiły, że ten sam proces przebiegał w dwojako odmiennych warunkach. W Zachodniej Europie zostało to spowodowane prądami filozofii, które głosiły „śmierć Boga” oraz indywidualistycznymi tendencjami społeczeństwa, w którym

⁴ A. K i e l i a n. *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich*. Kraków 2010.

⁵ Jan Paweł II. *Do uczestników VI Sympozjum Biskupów Europejskich* (11.10.1985). W: tenże. *Europa zjednoczona w Chrystusie. Antologia*. Red. L. Sosnowski, G. Turowski. Kraków 2002 s. 73.

⁶ Por. K i e l i a n. *Modele nauczania religii* s. 311.

jednostka sama zapragnęła ustalać cele i wartości swego życia. Z kolei w Europie Wschodniej rugowanie „perspektywy Boga” odbywało się na płaszczyźnie politycznego i ideologicznego przymusu. W duszy Europejczyka „wszystko to stworzyło głęboką pustkę”⁷.

W kolejnej papieskiej analizie kultury europejskiej, zawartej w adhortacji *Ecclesia in Europa* (2003), Jan Paweł II przypominał, że chociaż kontynent ten należał do miejsc tradycyjnie chrześcijańskich, to jednak potrzeba tu teraz nie tylko nowej ewangelizacji, ale w pewnych wypadkach również pierwszej ewangelizacji. Są bowiem w Europie rozległe obszary społeczne i kulturalne, na których konieczna staje się prawdziwa misja *ad gentes* (por. EE 46). Winna ona objąć nie tylko rzesze jej rodzimych mieszkańców, ale także rosnącą liczbę imigrantów, którzy tworzą w Europie – zwłaszcza w jej wielkich miastach – prawdziwe wyspy kulturowe, mogące dzięki Internetowi i środkom społecznego przekazu żyć w rzeczywistości odległej od codzienności kontynentu, a o wiele bliższej kulturom i miejscom pochodzenia. To wymaga także od Kościoła zdolności, z jednej strony, przyjęcia każdego człowieka, niezależnie od pochodzenia, czy poszukiwania sprawiedliwych sposobów współistnienia i praworządności w procesie integracji, a z drugiej strony nawet przyjmowania misjonarzy z zewnątrz, z młodych wspólnot Kościoła z innych kontynentów (por. EE 64, 100).

Także u papieża Benedykta XVI znajdujemy refleksje nad współczesną sytuacją kultury europejskiej. W *Liście o pilnej potrzebie wychowania* czytamy: „Poglądy, style życia, prawa, cele, jakie sobie stawia społeczeństwo, w którym żyjemy, i obraz samego siebie, jaki daje ono za pośrednictwem środków przekazu, rzeczywiście wywierają wielki wpływ na kształtowanie nowych pokoleń, zarówno pozytywny, jak i negatywny. Społeczeństwo nie jest jednak abstrakcją; ostatecznie to my sami je tworzymy, wszyscy razem, wraz z orientacjami, zasadami i przedstawicielami, których sobie obieramy, jakkolwiek role i odpowiedzialność każdego są różne”⁸. Benedykt XVI, świadom negatywnych zjawisk, zwraca uwagę na ich ograniczony zasięg, podkreślając także to, że każdy z nas jest aktywnym uczestnikiem życia, kształtującym samego siebie.

W istniejącym obecnie kontekście społecznym i kulturowym, w którym człowiek zasadniczo nie rodzi się chrześcijaninem, lecz staje się nim poprzez nawrócenie (czego doświadcza także współczesna Europa), papież

⁷ Jan Paweł II. *Do uczestników VI Sympozjum Biskupów Europejskich* s. 75.

⁸ Benedykt XVI. *List o pilnej potrzebie wychowania* (21.01.2008): http://franciszka3.pl/247/list_benedykta_xvi_o_pilnej_potrzebie_wychowania,6197.html [dostęp 10.05.2010].

Benedykt XVI we wspomnianym *Liście* zwraca uwagę, że w atmosferze panującego powszechnie klimatu, mentalności i kultury, które prowadzą do zwątpienia w wartość osoby ludzkiej, w znaczenie prawdy i dobra, a w ostatecznym rozrachunku w dobro życia, „trudne staje się przekazywanie z pokolenia na pokolenie czegoś ważnego i pewnego, reguł postępowania, wiarygodnych celów, wokół których można budować własne życie. [...] Nawet największych wartości z przeszłości nie można po prostu odziedziczyć, musimy je sobie przyswajać i odnawiać poprzez osobisty wybór, często niełatwy. Bardzo ubogie byłoby zatem wychowanie ograniczające się do podania wiadomości i informacji, a pomijające wielkie pytanie o prawdę, przede wszystkim o tę prawdę, która może być przewodniczką w życiu”⁹.

W refleksji nad sytuacją współczesnej Europy, trzeba także wspomnieć, że mamy obecnie do czynienia z nowymi formami ateizmu państwowego, które pozwalają na „religię prywatną”, czysto osobistą, obecną poza forum publicznym. Jeśli jednak ktoś wyznaje religię prywatnie, to musi zachowywać się jak ateista na forum publicznym¹⁰.

2. SPECYFICZNE CECHY KATECHEZY W BADANYCH KRAJACH EUROPY

W kwestionariuszu ankiety zostało postawione pytanie o specyficzne cechy katechezy w danym kraju. Miało ono na celu uwydatnienie tych czynników, które przybliżałyby to, co zdaniem ankietowanych rysuje się jako charakterystyczne i ważne w obowiązującym modelu nauczania religii w ich krajach. Dlatego też odpowiedzi, jakie się pojawiły, mają bardzo różny charakter, a argumenty zostały wzięte z różnych obszarów działalności katechetycznej.

Ankietowani zwracali uwagę na istotne znaczenie nauczania religii w szkole (Austria, Francja Alzacja-Mozela, Niemcy, Słowacja) i jego zespolenie z katechezą parafialną (Niemcy, Polska, Słowacja). Niektórzy podkreślali doniosłość samej katechezy parafialnej (Słowenia, Anglia i Walia, Irlandia Północna) – bądź z powodu braku szkolnej konfesyjnej lekcji religii, bądź też w wyniku jej przeakcentowania kosztem katechezy parafialnej. Ankietowani zauważali trudności natury organizacyjnej, finansowej i praw-

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. C. B a r t n i k. *Państwo bez Boga?*. „Nasz Dziennik” 6-7.12.2008.

nej (Czechy, Słowenia, Szwecja, Szwajcaria). Przede wszystkim dostrzegane są jednak postępujące zmiany w modelu katechezy przyjmowanym dotychczas. Przyczyną tych zmian są przemiany w przeżywaniu religijności przez współczesnych Europejczyków. Obserwuje się zarówno tendencje do kształtowania swej własnej religii, jak też zanikającą religijność całych grup społecznych, zarówno dorosłych, młodzieży, jak i – konsekwentnie – dzieci (Austria, Belgia, Czechy, Niemcy, Węgry). W krajach tych katecheza przyjmuje zatem postać katechumenatu bądź katechezy misyjnej i obejmuje wszystkie grupy wiekowe (dotąd była to bardziej katecheza sakramentalna oraz pogłębiająca). Obecnie musi ona stawać się katechezą inicjacji, preewangelizacją, której zadaniem jest dostarczenie podstawowego zakresu wiedzy o Bogu i religii, o wiele bardziej jednak umożliwienie osobistego kontaktu z Bogiem poprzez lekturę Pisma Świętego, udział w liturgii oraz włączenie w żywą wspólnotę Kościoła, albowiem „katecheza stanie się bezowocna, jeśli wspólnota wierzących i żyjących w chrześcijaństwie nie przyjmie katechumena” (CT 24). Owe wspólnoty w ostatnich latach zasadniczo zmieniły jednak swój społeczny charakter, co dostrzegł ankietowany z Belgii, mówiąc o kryzysie wiary w Boga, również w obrębie Kościoła i jego struktur¹¹.

W tej optyce katecheza inicjacyjna i ewangelizacyjna, która nie jest zadaniem łatwym w realizacji (na co wskazują ankietowani z Belgii i Czech), okazuje się jednym z istotnych ogniw przekazu wartości w społeczeństwie pluralistycznym, tym samym stając się jednym z podstawowych zadań katechezy, jakim jest wychowanie do życia wspólnotowego (por. DOK 86). Decyduje ono o autentycznym przyswojeniu wartości ewangelicznych, albowiem „życia chrześcijańskiego we wspólnocie nie można improwizować, lecz trzeba starannie do niego wychowywać” (DOK 86)¹².

Aby przekonać się o istniejących tendencjach w podejściu do szkolnej lekcji religii przez dzieci i młodzież w ciągu ostatnich lat, postawione zostało pytanie o to, jak owa specyfika katechezy w poszczególnych krajach i zmiany jej modelu przekładają się na dynamikę zmian ogólnej liczbie katechizowanych w ciągu ostatnich dziesięciu lat w badanych krajach¹³.

¹¹ Kielian. *Modele nauczania religii* s. 304.

¹² Tamże s. 306.

¹³ Tamże s. 307.

Dynamika zmian liczby uczestników szkolnej lekcji religii

Kraj	spadła znacząco	wzrosła znacząco	spadła nieznacznie	wzrosła nieznacznie	pozostała na tym samym poziomie
Kraje UE					
Austria			•		
Belgia	•				
Czechy					•
Finlandia				•	
Francja – region Alzacja- Mozela	•				
Hiszpania	•				
Holandia			•		
Litwa	b.d.				
Malta			•		
Niemcy			•		
Polska					•
Portugalia	•				
Rumunia					•
Słowacja			•		
Słowenia					•
Szwecja				•	
Węgry	•				
Włochy					•
Zjednoczone Królestwo					
Anglia, Walia	b.d.				
Szkocja					•
Irlandia Płn.					•
Kraj kandydujący:					
Chorwacja	•				
Kraje EFTA/EOG					
Liechtenstein			•		
Norwegia		•			
Szwajcaria – kantony:					
St Gallen	•				
Tessin	•				

Dynamika zmian liczby uczestników szkolnej lekcji religii w badanych krajach w ciągu ostatniego dziesięciolecia wskazuje w sposób przeważający na ich spadek (w 14 badanych regionach), jednak skala tego zjawiska jest różna – znaczący spadek (w 8 krajach) towarzyszy nieznacznemu (w kolejnych 6). Tylko w trzech krajach zauważono wzrost liczby uczestników szkolnej lekcji religii – o charakterze znaczącym (Norwegia) bądź też nieznaczną tendencją wzrostową (w Finlandii i Szwecji). Ciekawe jest to, że sytuacja wzrostowa dotyczy krajów skandynawskich, przy czym dwa z nich charakteryzują się znaczną przewagą wiernych protestanckich oraz obligatoryjnym modelem religioznawczym nauczania religii w szkołach publicznych (Szwecja, Norwegia). Dane ze Szwecji dotyczą wyłącznie katechezy parafialnej, dane z Norwegii obejmują również nauczanie religii w kilku, istniejących na terenie kraju, szkołach katolickich. W Belgii liczba katechizowanych zmniejszyła się, ale relatywnie pozostaje wciąż wysoka. Z danych z Holandii wynika, że liczba katechizowanych pozostaje na tym samym poziomie lub nieznacznie się zmniejsza, co mogą powodować także czynniki demograficzne oraz napływające rzesze imigrantów¹⁴.

W Hiszpanii liczba uczęszczających na naukę religii znacząco się zmniejszyła. Dane z 2007 r. pokazują, że w szkolnictwie wszystkich poziomów nauczania (prócz szkolnictwa wyższego), pomimo trudności, jakie stwarza administracja edukacyjna, prawie 5,5 mln spośród ponad 7 mln uczniów hiszpańskich szkół uczęszcza na lekcje religii. Raport o katechizacji opublikowała Komisja Episkopatu Hiszpanii ds. Nauczania i Katechezy. Według tego raportu w roku szkolnym 2007/2008 w szkołach prowadzonych przez zgromadzenia zakonne lekcję religii wybrało 98% uczniów, w szkołach publicznych – 68,5%. Jeśli chodzi o poszczególne etapy edukacji, to w przedszkolu i szkole podstawowej na lekcję religii uczęszcza 84% uczniów. Liczba ta zmniejsza się w gimnazjum (63%) i szkole średniej (48,9%). Zdaniem Komisji ds. Nauczania i Katechezy na dwóch ostatnich etapach to sami uczniowie decydują o uczęszczaniu lub nie na lekcję religii i zwykle wybierają opcje dla nich najwygodniejsze. Innym motywem jest przedmiot alternatywny jak np. tzw. zajęcia wychowawcze, czyli czas na naukę, powtórki, a nawet wypoczynek. Tę opcję wybrało 35% uczniów. W porównaniu z rokiem 2006/2007 liczba uczniów, którzy wybrali lekcję religii, zmniejszyła się o 1,3%. Jest to niewielki odsetek, biorąc pod uwagę trudności, na jakie napotykają rodzice w niektórych szkołach. Pomimo że przedmiot jest obo-

¹⁴ Tamże s. 308.

wiązkowy, niekiedy nie figuruje na liście przedmiotów lub też szkoła publiczna zwleka z zatrudnieniem katechety nawet kilka miesięcy. Komisja ds. Nauczania i Katechezy dziękuje rodzicom i uczniom za wybór lekcji religii katolickiej. Świadczy to o „bardzo pozytywnej ocenie formacji religijnej”¹⁵.

Tendencje przemian są zatem zróżnicowane i niejednoznacznie odbijają się na dynamice zmian liczby katechizowanych zarówno w szkole, jak i w parafii. Co jednak trzeba zauważyć, w ponad połowie badanych krajów liczba ta spadła, a wzrosła jedynie w co dziesiątym. W niemal co czwartym pozostała na tym samym poziomie. Niewątpliwie prócz specyficznych cech katechezy w poszczególnych krajach należy widzieć w tym zjawisku wpływ czynników negatywnych, które w dzisiejszej Europie oddziałują na proces katechetyczny.

3. ZNAKI NADZIEI – CZYNNIKI WPLYWAJĄCE KORZYSTNIE NA PROCES KATECHIZACJI

W kwestionariuszu ankiety zadano również pytanie o to, jakie czynniki wpływają korzystnie na proces katechizacji. Co przyciąga dzieci i młodzież do Kościoła? Są to bowiem zasadnicze oznaki nadziei w spojrzeniu na przyszłość europejskiej katechezy, zarazem wyznaczające kierunki jej rozwoju oraz istotne momenty, na które należy położyć akcent w procesie ewangelizacji i katechezy.

Na podstawie wypowiedzi ankietowanych można wyraźnie dostrzec trzy główne grupy zagadnień, stanowiących podstawę nadziei na lepsze jutro katechezy w Europie. Pierwsza grupa to zagadnienia związane z nową organizacją katechezy dorosłych. Już dzisiaj obserwuje się bowiem wzrastające zaangażowanie rodziców w proces katechizacji dzieci (Francja – region Alzacja-Mozela, Polska, Słowacja, Słowenia) oraz zainteresowanie nowymi formami ewangelizacji dorosłych (Belgia, Niemcy), co sprawia, że proces ewangelizacji nie jest oderwany od środowiska rodzinnego, ale w nim właśnie się dokonuje¹⁶. Spośród szczególnych form katechezy dorosłych, wymienianych przez *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK 176), w bada-

¹⁵ Comisión Episcopal de Enseñanza y Catequesis. *Informe sobre el número de alumnos que reciben formación religiosa y moral católica en el curso 2007-2008*, <http://www.conferenciaepiscopal.es/ensenanza/estadisticas/2008/InformeEre2008.pdf>; *Hiszpania: Religia wygrywa z trudnościami*, <http://info.wiara.pl/index.php?grupa=4&art=1207589670> [dostęp 10.05.2010].

¹⁶ Por. M. Ł u d c z a k. *Niektóre rozwiązania katechezy dorosłych w Belgii*. „Katecheta” 2002 nr 1 s. 64.

niach ankietowych zaznaczano następujące: katecheza wtajemniczenia chrześcijańskiego lub katechumenat (Czechy, Niemcy); katecheza dla ludu Bożego w odpowiednio dostosowanych formach tradycyjnych, w ciągu roku liturgicznego (Belgia); katecheza doskonaląca, skierowana do tych, których zadaniem jest formacja we wspólnocie – katechetów, zaangażowanych w apostołacie świeckich (Polska, Słowenia, kanton St. Gallen); spośród innych form katechezy dorosłych wymieniano tzw. kursy wiary (Niemcy)¹⁷.

Drugi rodzaj czynników wymienianych przez respondentów ankiety związany jest z katechezą parafialną dzieci i młodzieży, a zwłaszcza katechezą sakramentalną i katechezą liturgiczną. Podkreśla się tutaj szczególną rolę Mszy Świętej dla młodzieży oraz systematycznej katechezy parafialnej na wysokim poziomie (Francja – region Alzacja-Mozela, Polska, Anglia i Walia, Liechtenstein), zaangażowanie w parafialne kluby, grupy młodzieżowe i pielgrzymki (Polska, Anglia i Walia, Irlandia Północna, Liechtenstein). Parafia ma być środowiskiem szczególnie sprzyjającym katechezie, ma być środowiskiem katechetycznym. W adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* papież Jan Paweł II podkreślał: „[...] w sytuacji ogromnego zróżnicowania katechizacji: w rodzinach, szkołach publicznych, ośrodkach duszpasterskich, grupach religijnych, pielgrzymkach i wycieczkach – parafia powinna otworzyć się na wszystkie te formy i dążyć do ich zintegrowania” (CT 67). Niezależnie od zróżnicowania katechizacji parafia ma interesować się, angażować i być odpowiedzialna za katechezę, powinna też „poświęcić wszystkie siły krzewieniu katechizacji. Niech czuwają, by formacja religijna miała wypróbowaną jakość i by różne ugrupowania były wszczepione w organizm Kościoła” (CT 67). Współczesna sytuacja Kościoła w Europie tym bardziej ukazuje rolę i znaczenie właściwie prowadzonej katechezy w parafiach, która włącza dzieci, młodzież, a także dorosłych do wspólnoty ludzi wierzących. Jednocześnie nie tracą swej aktualności takie propozycje, jak: pielgrzymki, wycieczki, grupy religijne czy działające przy parafiach kluby młodzieżowe i miejsca spotkań dla ludzi w różnym wieku.

Wreszcie trzeci rodzaj czynników pozytywnych, wymienianych w kwestionariuszach ankiety, wiąże się z dobrą organizacją i dobrą jakością szkolnej lekcji religii, a także dobrym wykształceniem pedagogicznym i teologicznym oraz dalszym kształceniem katechetów (Austria, Czechy, Finlandia, Słowacja, Słowenia, Szkocja, Liechtenstein, Norwegia). Wskazuje się więc, że poprzez właściwe przygotowanie merytoryczne katechetów

¹⁷ Kielian. *Modele nauczania religii* s. 301.

i nauczycieli religii do czekających ich zadań, można kształtować pozytywny obraz wiary i przyciągać młodych ludzi do wspólnoty Kościoła¹⁸.

Obok czynników, które mają pozytywny wpływ na nauczanie religii w krajach europejskich, odnotowuje się także różnego charakteru zjawiska negatywnie wpływające na proces katechizacji i nauczania religii.

4. CZYNNIKI WPLYWAJĄCE NIEKORZYSTNIE NA PROCES NAUCZANIA RELIGII W BADANYCH KRAJACH EUROPY

Zjawiska negatywnie wpływające na proces katechizacji ukazują zasadnicze trudności, z jakimi zmagają się Kościoły lokalne Europy w dziele katechizacji. Wskazywane przeszkody wynikają bowiem zarazem z przemian cywilizacyjnych, społecznych, jak i zjawisk wewnętrzkościelnych.

Niereligijne podłoże rodzinne, brak wiary rodziców i ich obojętność oraz kryzys rodzin to czynniki najczęściej pojawiające się na pierwszym miejscu wśród wymienianych (Francja – region Alzacja-Mozela, Hiszpania, Węgry, Norwegia, Szwajcaria – kanton Tessin). Spośród innych są to: czynniki demograficzne – spadek liczby dzieci (Czechy, Rumunia), wpływ opinii publicznej (Czechy, Słowenia, Szwajcaria – kanton St. Gallen), transformacje społeczne – sekularyzacja, laicyzacja oraz prywatyzacja religii (Austria, Hiszpania, Portugalia, Słowenia, Anglia i Walia), pozostałości reżimu komunistycznego (Czechy, Chorwacja), niekorzystne warunki prawne nauczania religii w szkole (Portugalia, Węgry) czy też nieskuteczna praca katechetów w szkole lub w parafii (Polska, Norwegia). Istnieją także przyczyny, które wypływają zarazem z tendencji społecznych, jak i trudności organizacyjnych, które mają miejsce w łonie Kościołów lokalnych (Belgia, Węgry, Szwajcaria – kanton Tessin). W przypadku Kościoła na Węgrzech są to: nieodpowiednie predyspozycje niektórych katechetów, nieznanostwo założeń dokumentów katechetycznych Kościoła lub zaniedbywanie przez księży pracy katechetycznej w niektórych miejscowościach. Do tego dochodzą niekorzystne czynniki zewnętrzne, wpływające na skuteczność pracy duszpasterskiej. W szwajcarskim kantonie Tessin dopracowania wymaga też przygotowanie księży do prowadzenia katechezy. W Polsce wciąż na pełną realizację oczekuje organizacja katechezy parafialnej dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych¹⁹.

¹⁸ Tamże s. 302.

¹⁹ Tamże s. 312.

Porównując wymienione czynniki z innymi wypowiedziami ankietowanych, można dostrzec także sprzeczne nurty, występujące w Kościołach lokalnych w Europie. Na przykład we Francji wśród czynników pozytywnych wymieniono większe zaangażowanie rodziców w katechizację dzieci i młodzieży. W parze z tym procesem idą jednak pogłębiające się tendencje oddalania się rodziców od religii, mimo że ich dzieci chętnie brałyby udział w liturgii czy szkolnych lekcjach religii. Przemiany w tym kraju postępują zatem dwutorowo. Ogólnie jednak owe niekorzystne czynniki, wymieniane przez ankietowanych, można – ze względu na źródło ich pochodzenia – podzielić na dwie grupy: wewnątrzkościelne oraz społeczno-cywilizacyjne. Do pierwszej grupy zaliczyć należy takie, jak: kryzys w parafiach, problemy z wynagrodzeniem katechetów, słabe zaangażowanie lub wykształcenie katechetów, zła organizacja procesu katechetycznego czy nieodpowiednie przygotowanie księży do pracy katechetycznej. W grupie drugiej znajdują się wszystkie inne czynniki, których źródeł należy poszukiwać poza Kościołem, jak: sekularyzacja, laicyzacja, prywatyzacja religii, oddziaływanie mediów, działalność sekt, uzależnienia, otoczenie kulturowe i ideologiczne, czynniki demograficzne, ekonomiczne i rodzinne²⁰.

Oprócz czynników wpływających pozytywnie i niekorzystnie na proces nauczania religii w Europie, warto zatrzymać się nad pytaniem o refleksję nad katechezą w poszczególnych krajach Europy, stąd pojawia się pytanie o publikacje dotyczące katechezy.

5. WAŻNIEJSZE PUBLIKACJE DOTYCZĄCE KATECHEZY W BADANYCH KRAJACH EUROPY

Odpowiadając na pytanie o publikacje dotyczące katechezy, wydane w danym kraju w ciągu ostatnich 10 lat, respondenci wymieniali głównie dokumenty Kościołów lokalnych na temat katechezy (Belgia²¹, Hiszpania²²,

²⁰ Tamże s. 311 n.

²¹ Déclarations des évêques de Belgique. *Devenir adulte dans la foi. La catéchèse dans la vie de l'Eglise* (2006); Commission épiscopale pour l'évangélisation. *Grandir dans la foi. Note de travail à propos de 'Devenir adulte dans la foi'* (2007).

²² Comisión Episcopal de Enseñanza y Catequesis. *La adaptación a los nuevos currículos* (2005); Comisión Episcopal de Enseñanza y Catequesis. *Proyecto Marco de la Formación de Catequistas* (1998); Conferencia Episcopal Española. *Legislación sobre la Enseñanza de la Religión a partir de la LOE* (2006/07).

Holandia²³, Niemcy²⁴, Polska²⁵, Węgry²⁶), programy i podręczniki (Austria²⁷, Polska²⁸, Słowacja²⁹, Szwecja³⁰, Norwegia³¹), pomoce prawne i formacyjne (Hiszpania, Słowacja, Norwegia), a także inne publikacje, będące owocem spotkań i sympozjów katechetycznych (Słowenia³²). Należy uznać to za pozytywny przejaw aktywności Kościoła, zatroskanego w tych krajach o poziom prowadzonej działalności katechetycznej. Akcent położony jest głównie na formację katechetów oraz pomoce dydaktyczne dla katechizowanych, co ukazuje ich znaczenie w procesie katechetycznym, a także jest realizacją zadań, podkreślanych przez *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (283). Niemniej równie ważne są dokumenty Konferencji Episkopatu poszczególnych krajów, które wydają się nadawać działaniom katechetycznym właściwy kierunek. Tam również należy upatrywać podstaw analizy sytuacji religijnej i społeczno-kulturowej. Sformułowanie programu działania znajduje swój konkretny wymiar w dokumentach programowych, dotyczących zarówno katechizacji, jak i formacji tych, którzy katechizują.

Właściwie prowadzona działalność katechetyczna winna wpływać także z aktualnych refleksji na temat stanu duszpasterstwa i warunków społecz-

²³ *De glans van Gods woord. Brief over catechese van de Nederandse Bisschoppenconferentie*. Utrecht 2004.

²⁴ Die deutschen Bischöfe. *Katechese in veränderter Zeit* (2004); Die deutschen Bischöfe. *Religionsunterricht von neuen herausforderungen* (2005); Die deutschen Bischöfe. *Kirchliche Richtlinien zu Bildungsstandards für den katholischen Religionsunterricht in der Grundschule* (2006).

²⁵ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001; *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego oraz Program nauczania religii*.

²⁶ Konferencja Episkopatu Węgier. *Węgierskie dyrektorium katechetyczne* (2000); *Katechumenat dorosłych* 1999.

²⁷ Nowe podręczniki i plany nauczania religii – 2001.

²⁸ Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii*. Kraków 2001.

²⁹ *Kompendium Katechizmu Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2006; J. F o - g a s s y. *Príručka katechumenátnej katechézy*. Bratislava: Komisia pre katechizáciu a školstvo KBS 2007; E. P l e š k o v á. *Základy vyučovania náboženstva*. Spišská Nová Ves: KPKC 2006.

³⁰ Katechizmy z serii *På väg med Kristus: Gud komertui oss* (dla dzieci w wieku 7-8 lat); *Kyrkan vårt hem* (dla dzieci w wieku 9-10 lat).

³¹ *Ekko* (parafialny kurs katechetyki dla katechetów, opracowany przez CTS i Maryvale Institute in England).

³² Czasopismo „Glasilo” dla parafialnych katechetek i katechetów (1984-2002), które potem otrzymało nową nazwę „Naša katecheza” (Nasza katecheza). Adresatami są księża, katecheci, katechetki, zakonnicy i rodzice. Ukazuje się cztery razy w roku.

nych. Można zatem z nadzieją spoglądać na rozwój sytuacji w tych krajach, w których zostało to wyraźnie wyartykułowane i opublikowane. Tej nadziei należy także upatrywać w innych, wskazywanych przez respondentów ankiety czynnikach, które korzystnie wpływają na proces katechizacji w Europie.

Na bazie tych doświadczeń i wypowiedzi ankietowych warto pokusić się o kilka końcowych wniosków odnośnie do katechezy w Europie.

5. WNIOSKI KOŃCOWE

Wyżej wspomniane publikacje stanowią formę poszukiwania właściwych narzędzi dla ewangelizacji i działalności katechetycznej, dla jej właściwego kształtu w diecezji lub na terenie kraju. Zarazem wpisują się one w realizację zadań posługi katechetycznej, jakie wymienia rzymskie *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (analiza działań duszpasterskich, analiza sytuacji religijnej, analiza społeczno-kulturowa, sformułowanie programu działania, opracowanie narzędzi i pomocy dydaktycznych na potrzeby katechizacji (por. DOK 279-283) i są dowodem na to, że trwa refleksja nad sytuacją katechezy w Europie, która powinna wydać owoce.

Przemiany społeczne, jakie zaszły w Europie, sprawiają, że Kościół w dotychczasowej strukturze nie ma już tak skutecznego wpływu duszpasterskiego. Istnieje konieczność przekształcenia modelu Kościoła na taki, który bardziej odpowiadałby strukturze mniejszościowej chrześcijan w krajach o takiej aktualnie sytuacji. Przy tym wydaje się, że niemożliwe jest stworzenie jednolitego modelu katechezy dla całej Europy.

Iskrą nadziei dla Kościoła w Europie jest postępująca integracja narodów oraz wzrastająca wzajemna współpraca; rodzi się wspólna świadomość europejska, coraz silniejsze staje się dążenie do jedności, potrzeba określenia i poszanowania praw człowieka. Dlatego znakiem nadziei dla dziedzictwa, które kryje się pod nazwą „Europa”, pozostaje realizacja idei „kultury solidarności”, w ramach której nie ma miejsca na marginalizację czy negację dziedzictwa wspólnej historii, wiodącej ku przyszłości. Owa kultura zawiera w sobie elementy oświeceniowego humanizmu, przeniknięta jest jednak nowym duchem. Europa w XX wieku dała bowiem przykłady zarówno wielkiego humanizmu, pokonując pokojowo wewnętrzne podziały ideologiczno-polityczne, jak i wielkiego bestialstwa. Pomimo kontrastów, jest zdolna uczyć innych „wzajemnej akceptacji w stosunkach między osobami, narodami i krajami, różniącymi się kulturą, wiarą i systemem spo-

łecznym”³³. Głoszona więc przez Jana Pawła II „kultura solidarności” stanowi znak nadziei i kierunek rozwoju dla zjednoczonej Europy. Chrześcijańskie korzenie tak ujmowanego humanizmu gwarantują pomyślną przyszłość. Europa może stać się dla świata wzorem solidarności zarówno w wymiarze solidarności wewnętrznej, jak i zewnętrznej, która polega przede wszystkim na zdolności otwarcia się bogatej Północy na potrzeby biednego Południa. To otwarcie na potrzeby ubogich, do niedawna ściśle związanych z Europą więzami zależności kolonialnych, pozwoli na wypełnienie powołania zadanego Europie³⁴.

Nie sposób zatem mówić i myśleć o przyszłości katechezy dzieci i młodzieży bez odpowiednio prowadzonej katechezy dorosłych. Jest to z pewnością znak czasu, równie ważny jak te impulsy, które płyną z niekorzystnych procesów społecznych (jak sekularyzacja czy prywatyzacja religii). Równy z nimi bowiem płynie nurt coraz większej liczby ludzi dorosłych, którzy poszukują Boga. Odpowiedzią na to winna być katecheza, skierowana na naukę modlitwy i poznawanie Bożego Objawienia, włączająca zarazem jednostkę do wspólnoty chrześcijan. W ten sposób dokonuje się również praca na rzecz przyszłej katechizacji dzieci i młodzieży – tych rodziców, którzy już dzisiaj pragną odnaleźć Boga w swoim życiu.

W tej perspektywie, odnosząc się do katechizacji dzieci i młodzieży, należy zauważyć wzrastającą rolę katechezy liturgicznej, pozwalającej na aktywne zaangażowanie się na rzecz wspólnoty, co stanowi jeden z ważnych czynników integrujących. Na polu zarówno katechezy parafialnej, jak i szkolnej lekcji religii równie ważne jest przygotowanie odpowiednich programów, podręczników oraz formacja katechetów – od tego bowiem zależy jakość lekcji religii, a dzieci i młodzież coraz bardziej stają się wrażliwi nie tyle na autorytet i znaczenie instytucji, lecz na osobiste zaangażowanie prowadzącego zajęcia, który staje się dla nich świadkiem wiary i przewodnikiem w świecie wartości, które głosi.

Odmienność świata ludzi młodych wynika z niezwykle dynamicznych przemian („zmiany epoki”), jakim poddawany jest współczesny świat na polu gospodarki, kultury, a zwłaszcza środków komunikacji. W 1962 r. kanadyjski filozof, socjolog i teoretyk komunikacji Herbert Marshall McLuhan nazwał świat „globalną wioską”. Dzięki nowoczesnym środkom przekazu świat

³³ Jan Paweł II. *List apostolski z okazji 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej* (27.08.1989). W: tenże. *Europa zjednoczona w Chrystusie. Antologia* s. 126.

³⁴ Jan Paweł II. *List do uczestników VI Międzynarodowego Spotkania „Ludzie i religie”*. (10.09.1992). W: tenże. *Europa zjednoczona w Chrystusie. Antologia* s. 202.

skurczył się, pod względem komunikacyjnym, do rozmiarów wioski. Media elektroniczne radykalnie zmniejszyły odległości między ludźmi. Zjawiska regionalne wiążą się dziś ze sobą w skali planety, przekraczają granice państw i kultur, a informacje mogą docierać bez przeszkód do każdego zakątka świata. Lotniska, standardowe restauracje i bary, supermarkety, kafejki internetowe, sklepy muzyczne i kina stają się miejscami, w których odczuwamy klimat globalnego zasięgu naszych możliwości³⁵. Dlatego nowych akcentów domaga się realizacja podstawowych zadań stawianych przed katechezą, aby w warunkach nowej sytuacji duszpasterskiej możliwe było skuteczne dochodzenie do nadrzędnego celu katechezy – zjednoczenia i zażyłości z Chrystusem (por. CT 5). Warto jednak podkreślić, że „wiarą chrześcijańska była w dziejach kultury europejskiej mocna i kulturotwórcza zawsze wtedy, gdy nie zasklepiła się jedynie w sobie, lecz otwierała się za każdym razem na wyzwania epoki”³⁶. Te słowa kardynała K. Lehmana, prowadzą do wniosku, że na nową sytuację Kościoła w Europie należy patrzeć nie w kontekście zagrożeń, z jakimi w nauczaniu religii przychodzi mu się zmierzyć, ale jako na wyzwania, które winien podjąć. Podejmując bowiem wyzwania epoki, katecheza europejska ma stworzyć w nowych warunkach kulturowy i społeczny obraz Europy, poprzez uświadamianie jej chrześcijańskiej tożsamości oraz prowadzenie do spotkania z Chrystusem.

BIBLIOGRAFIA

- How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries. Red. H.-G. Ziebertz, U. Riegel. Berlin 2009.
- Kielan A.: Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich. Kraków: UNUM 2010.
- Panuś T.: Integracja europejska jako problem katechetyczny. W: Organizacja warsztatu pracy nauczyciela religii. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 2002 s. 7-16.

³⁵ R. Borkowski. *Globalizacja, cywilizacja, ponowoczesność*. W: *Globalopolis. Kosmiczna wioska, szanse i zagrożenia*. Red. R. Borkowski. Warszawa 2003 s. 11; J. Orzeszyna. *Kościół wobec globalizacji*. Kraków 2003 s. 9 n.

³⁶ K. Lehmann. *Die Zukunft des christlichen Glaubens in einem sich verändernden Europa*. W: *Europa – Bildung – Religion. Demokratische Bildungsverantwortung und die Religionen*. Red. P. Schreiner, V. Elsenbast, F. Schweitzer. Münster–New York–München–Berlin 2006 s. 30.

THE SITUATION AND PERSPECTIVES
OF CATECHESIS IN EUROPE

S u m m a r y

The article is a form of searching for proper tools for evangelization and catechetical work. At the same time it joins the current of realization of the tasks of catechetical service that are mentioned in the Roman *General Catechetical Directory* (analysis of pastoral activities, analysis of the religious situation, social-cultural analysis, formulating the program of work, working out tools and teaching aids for the needs of catechization (cf. *General Catechetical Directory* 279-283) and is a proof of the fact that reflection on the situation of catechesis in Europe continues and that it should bear fruit.

Social transformations that have occurred in Europe make the former structure of the Church not so effective as far as its pastoral work is concerned. There is the need to transform the model of the Church into such one that would be more adequate to minority structure of Christians in countries where such a situation is obtaining now. In the light of the above factors it seems that it is impossible to create a uniform model of catechesis for all Europe.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: katecheza w Europie, nauczanie religii w Europie.

Key words: catechesis in Europe, religion teaching in Europe.